

Carl Nielsen paa Hundredaarsdagen

Nogle Erindringer

af

KNUD JEPPESEN

*Holdt som foredrag den 5. maj 1965 i Dansk Selskab for Musikforskning,
Københavns Universitet, og den 4. juni 1965 på Aarhus Universitet*

Naar Hundredaarsdagen for en stor Mands Fødsel oprinder, er det, til Trods for at han som Regel har været kendt af mange, alligevel tyndet stærkt ud blandt dem, der har haft personlig Berøring med ham og kunde fortælle derom. Tidspunktet for fra bredere Kredse at indsanke biografisk Materiale ham vedrørende er da forpasset. Lykkeligvis er dog en saadan Indsamling for Carl Nielsen's Vedkommende i hvert Fald nogenlunde rettidigt sket ved Udsendelsen af de grundlæggende Arbejder om hans Liv og Værk, hvorfor vi især kan takke Torben Meyer – Fr. Schandorf Petersen (1948) og Ludvig Dolleris (1949).

Alligevel kan der nok hos visse Nulevende – deres Tal vil næppe længere være stort – endnu gemme sig Erindringer, som ikke er naaet til Offentligheden. Det er velsagtens under denne Forudsætning, at man fra forskellige Sider har henvendt sig til mig, og jeg skal gerne – omend ikke uden nogen Tøven – fortælle lidt af hvad jeg kan huske fra de Tider, da jeg, i lange Overgange næsten daglig, saa Carl Nielsen og talte med ham, først som Elev, men ret hurtigt ogsaa som hans Fortrolige i mange musikalske Spørgsmaal, og Vikar som Teorilærer ved Musikkonservatoriet.

Naar jeg, som sagt, her trækker lidt paa det, skyldes det nærmest, at jeg, naar jeg fortæller om ham, let løber i Fare for at blande mig selv mere ind i Billedet, end det ved denne Lejlighed vilde være paa sin Plads. For selv om jeg vel kan afholde mig fra, f. eks. i Lighed med Eckermann i hans meget beundrede »Gespräche mit Goethe« – at fortabe mig i noget af lignende perifer Betydning for Emnet som hans lange Forelæsning over, hvorledes han personligt vidste at fremstille saa fortrinlige Flitsbuer (i sig selv dog ikke uden Interesse), saa hører der dog til at fortælle Erindringer ogsaa en Erindrende, og at holde denne tilbørligt i Baggrunden kan ved en Opgave som den foreliggende være vanskeligt nok.

Men lad mig saa hellere springe i det og nævne, at jeg tilhører Generationen umiddelbart efter C. N. og er omtrent jævnaldrende med hans Børn. Naar jeg

har følt ham som min aandelige Fader er denne Følelse derfor kun blevet yderligere befæstet ved Aldersforholdet os imellem.

Første Gang jeg hørte Tale om denne mærkelige Mand, var i Forberedelsesskolen i Rosenvænget. Jeg var da 10–11 Aar gammel, men allerede, ubegribeligt hvorfor – klar over, at jeg vilde være Musiker og komponere. – Et Par musikalske Lærerinder, Medlemmer af Cæciliaforeningens Kor, som den syngende Amatørelite i København dengang mest var det, underholdt sig i Spisefrikvartret om en netop da for første Gang opført Opera (Saul og David) af en ung ukendt Komponist Carl Nielsen, et Værk, som skulde være højst mærkværdigt derved, at det helt savnede Melodi. – Jeg spidsede Øren og undrede mig: hvorledes var det muligt at skrive en Opera uden Melodi?

Kort derefter flyttede mine Forældre til Rungsted.

Sanglæreren paa Skolen der, Hakon Andersen hed han og skulde komme til at betyde meget for min Udvikling, var vel ikke egentlig Elev af Carl Nielsen, men han var en ægte Beundrer af ham paa en Tid, da den Slags hurtigt kunde tælles paa Fingrene. Han omtalte ham dog paa en noget mærkelig Maade, idet han sagde, at han ganske vist ikke var »fix«, men alligevel var en stor Komponist. – Atter maatte jeg undres: hvorledes var det muligt at være en stor Komponist uden at være »fix«? Senere forstod jeg imidlertid, at det dog kunde lade sig gøre.

Jeg havde paa denne Tid endnu ikke hørt en Tone af Carl Nielsen – Radio og Grammofon kom endnu ikke i Betragtning – og det var først meget senere hans Sange vandt Indpas i Skolerne, hvor de nu behersker Repertoiret. Eneste Undtagelse var dengang »Græshoppen«, hvis relative Popularitet forøvrigt havde den ubehagelige Følge for Carl Nielsens lysløkkede, halvvoksne Døtre, at de lidt galante Dreng fra Gammelholm Latin- og Realskole i Kvarteret, hvor de boede, raabte: Græshopper! efter dem paa Gaden, en Forsmædelse som jeg senere har forstaaet de dengang tog meget tungt paa og fandt drøjt at maatte bære. Jeg kendte, som sagt, næsten kun af Omtale C. N.s Musik, mest fra Aviserne, som jeg studerede med spændt Opmærksomhed, først og fremmest for at se, om der var noget om ham at læse. Stod der saa noget, var det dog som Regel alt andet end rosende; men hvorledes det så end var, lod det mig fornemme, at de strenge Kritikere oftest faldt over deres egne Ben, og, mod deres Hensigt, bibragte én Indtrykket af, at det, de her dadlede i Virkeligheden var svimlende højt hævet over det, der i deres Lav blev befundet for godt at være. – Saa fik jeg imidlertid et Indfald, som jeg i Kraft af mine meget grønne Aar (dengang var det endnu et alvorligt Handicap at være ung!) selv fandt endog meget dristigt, idet jeg sendte et Brev til den mig naturligvis fuldstændigt ubekendte Kapelmester Joachim Andersen, »Palækoncerternes« dygtige, men strenge, og som det sagdes, ret utilnærmelige Mester og Herre. »Nogle unge Mennesker« skrev jeg (jeg saa mig tvungen til at træde Sandheden lidt nær, *mange* turde jeg dog ikke skrive – det vilde lyde alt for usandsynligt igen)

vilde være ham dybt taknemmelige, dersom han vilde optage en Komposition af C. N. paa sit Program.

Jeg kan vanskeligt beskrive, hvor stor min Overraskelse og hvor overstrømmende min Glæde var, da kort efter C. N.'s 1ste Symfoni blev sat paa Programmet og det tilmed under Ledelse af Komponisten selv. – Det var saa ikke blot første Gang, jeg hørte et større Værk af ham, men ogsaa første Gang, jeg oplevede ham som Dirigent. – Mærkeligt nok var det det samme Værk han – ogsaa ved en Palækonzert – dirigerede, da han sidste Gang stod på det samme Podie i Odd Fellow Palæet, hvor han da havde vundet saa mange Sejre. – Kredsen sluttedes saaledes paa en sær Maade. – Denne sidste Gang blev forøvrigt en Oplevelse, man ikke let glemmer. Kort forinden var den samme Symfoni blevet opført i samme Sal af en ung Dirigent, dygtigt, men en Smule stift og stramt. – C. N., der ligesom ikke kendte den igen, følte Trang til endnu en Gang at forvise sig om, at Værket trods alt levede – og jeg har aldrig hørt det smukkere spillet. Han gav sig Tid til – uden paa nogen Maade at sentimentalisere – at dvæle og ligesom se sig om i Værket; det var, som om hans stolte Ungdom igen strømmede ind paa ham, en Ungdom, han følte han vel kunde være bekendt. – I det hele taget tror jeg nok at turde sige, at ingen hverken mens han levede eller senere, har formaaet at gengive hans Værker saa medrivende og overbevisende rigtigt som han selv.

Nu havde jeg saa hørt ham dirigere og altsaa set ham, men stadig kun paa Afstand. Saa læste jeg en Avisnotits om at han i Studenterforeningen skulde fremføre egne Kompositioner ved en Lørdagsaften. Her var gode Raad dyre, for jeg var endnu kun en stakkels Skoledreng og kunde saaledes ikke faa Adgang. – Da fik jeg Hjælp af min Klaverlærer, Komponisten og Organisten Paul Hellmuth, som selv var Elev af C. N., og som jeg nyligt, ikke mindst tiltrukket af denne Egenskab, var begyndt at spille med. – Han satte mig Stævne umiddelbart før Koncerten ved Niels Juels Statue, vis-a-vis Ø. K.'s Bygning, hvor Studenterforeningen den Gang havde til Huse. Jeg stod og trippede nervøst, vilde da C. N. aldrig komme? – Endelig i sidste Øjeblik dukkede han op af Mørket. Han overraskede mig ved sin Lidenhed, han var endnu mærkelig ved det spinkle, »konfirmandagtige« Ydre, han bevarede langt op i Aarene.

Jeg husker endnu hans Hat, som jeg syntes lignede et Skib, og hans ranke Skikkelse, ret op og ned, med det der gik paa tværs (Hatteskyggen) nøjagtig en Vinkel paa 90°. – Ikke mindst hans Stemme overraskede mig, forbavsende mørk i Betragtning af hans korte Statur, og med det syngende fynske Tonefald. – »Den Herre er med mig« sagde han til Kontrolløren og jeg svulmede af en ubændig Glæde og Stolthed, ikke blot ved at blive omtalt som en »Herre« – jeg var endnu i den Alder, hvor jeg næsten kunde omfavne de faa, der sagde De til mig – men især ved at blive betegnet som værende i *hans* Følge.

Aftenens Hovedprogram var F-Dur Strykekvartetten med det sjældne Navn: *Piacevolezza* og foruden Kvartetten spilledes bl. a. den symfoniske Klaversuite

op. 8, overfor hvilken Publikum stod særligt uforstaaende; jeg tror, jeg omtrent var den eneste der klappede, og bagefter sagde Hellmuth »saadan noget kunde jeg ogsaa lave, men det behøvede jeg ikke at skrive ned, det kunde jeg improvisere«.

Jeg tænkte i mit stille Sind: der tager han alligevel Fejl – og nævner kun dette som Eksempel paa, hvor svært dengang selv en fin Musiker og tilmed en personlig Elev af C. N. havde ved at bedømme hans Musik.

Ved denne Lejlighed blev ogsaa »Jens Vejmand« – denne geniale, paa engang folkelige og klassisk fornemme Melodi – første Gang fremført og fik derefter en Udbredelse som intet andet fra hans Pen. Den kom snart paa Lirekasserne, banaliseret i Valsetakt, og jeg gjorde Forsøg paa at købe de brave Mænd med Haandsvinget til at lade den fare, hvilket dog snart blev mig økonomisk uoverkommeligt.

Endnu gik nogle Aar, hvor jeg kun paa Afstand kunde følge C. N., men naturligvis overværede alle Førsteopførelser af hans Musik. Saaledes erindrer jeg hans Universitetskantate, som efter Uropførelsen ved Aarsfesten 1908 blev givet af Studentersangerne ved en offentlig Koncert, ved hvilken Lejlighed jeg lagde saa megen Begejstring for Dagen, at en ældre nydelig Dame henvendte sig til mig: Unge Mand *kunde* De ikke være lidt roligere? Jeg er virkeligt saa nervøs for, at De skal falde ud over Balkonen! –

Vigtigere endnu var Uropførelsen af den 3die Symfoni (»Espansiva«). Det var C. N.s egentlige Gennembrud, hvormed han fejede al Kritik til Side – og ogsaa uforglemmelig for mig i Ordets egentligste Forstand derved, at alle dens Temaer bed sig saa fast i mig, at jeg saa at sige kunde huske det hele efter blot denne ene Overhøring.

Men altsaa dog stadig kun paa Afstand. Saa tog jeg et Par Aar efter Mod til mig og gik op til ham for at spørge om jeg kunde blive hans Elev.

Han boede dengang paa Vodroffsvej paa 1ste Sal i en Villa, hvor hans nære Venner, Folkemindeforskeren Axel Olriks Familie havde Stueetagen. Der hørte en stor Have til Huset og det var en straalende smuk Efteraarsdag, der mærkeligt kontrasterede med min dybe Skuffelse, da jeg kort efter kom ned ad Trappen igen. – Jeg var nemlig blevet ret hurtigt og køligt affærdiget: Nej, han gav sig ikke af med egentlig Teoriundervisning mere og han anbefalede mig at fortsætte og gøre mig færdig i Kontrapunkt hos Hellmuth, saa kunde man jo altid se. – Faa Minutter, saa var det Pot ude. Jeg tænkte: Kan han da ikke føle, hvad han betyder for mig? Men det var – sans comparaison den gamle Historie som mellem ham selv og Brahms eller Oehlschläger og Goethe: Man kender den store Mand, men han kender ikke én – iogforsig forstaaeligt nok, men alligevel koldt Vand i et hedt Blod.

Jeg tjente saa endnu et Aar for Rachel og læste Kontrapunkt med Hellmuth – noget, jeg forøvrigt langtfra kom til at fortryde – og blev saa endelig accepteret af C. N., og der begyndte en rig Tid for mig som hans Elev.

Scenen var nu forandret til Fredriksholms Kanal; i den gamle Materialforvaltergaard, hvor hidtil Billedhuggeren Bissen havde haft Lejlighed og Atelier, fik nu det Carl Nielsenske Hjem sit Sted. – Der var gammeldags Ro, Rummelighed og Hygge over det, lavt til Loftet, men vidt til Siderne og alt præget af, at det var Kunstnere, der her havde til Huse.

Naar man havde passeret den gamle Træport til Nr. 28 drejede man strax til højre, hvor der stod Carl Nielsen paa en Messingplade paa Døren. – Et Træk i en solid, noget genstridig Klokkestreng havde en overraskende akustisk Virkning: det lød som Domkirkeklokker – man var strax klar over, at det var en Mand med Sans for Toner og Klang, der boede her.

Var man endelig blevet indladt, havde man et Par Trin op til en Forstue med en meget kunstfærdig Stumtjener, der nok satte Fantasien, men samtidig de Klædningsstykker, man forsigtigt forsøgte at ophænge derpaa, i kraftigt Sving. – En Vægtelefon, Husets eneste, var ogsaa forvist hertil, for ikke at forstyrre Roen i Opholdsrummene, hvilket dog kun delvis lykkedes. –

Fra Forstuen kom man ind i den store Dagligstue, der ikke mindst var præget af de mange Antikviteter Fru Carl Nielsen havde hjemført fra mange og lange Rejser især i Grækenland. – Herfra igen gik man ind i C. N.'s Arbejdsværelse, som ligeledes vendte ud mod Kanalen og det gamle Bryghus, og derfra endelig førte en Dør og en Trappe ned til Fru C. N.'s store Atelier, med Vinduer ud mod en lille Have, hvor man om Sommeren kunde nyde Livet i det Fri. –

Det var imidlertid ikke alle givet at komme videre end til Hoveddøren, hvor man stedtes for Dørvogteren Maren, en gammel fynsk Pige, som var en afgjort Hovedperson i den C. N.'ske Husholdning. Hun havde kendt sin senere Husbond fra deres fælles Barndom paa Fyn, hvor de stod paa lige Fod, hvilket nu afstedkom adskillige ceremonielle Vanskeligheder: Du, syntes hun ikke længer, hun kunde sige til ham, og De lød endnu mer akavet. Hun udviklede derfor et omgaaende, grammatikalsk mærkeligt System, hvori det f. Eks. kunde hedde: Skal der gaas til Prøve i Dag? etc. – Carl N. paa sin Side morede sig med at stille Fælder for at faa hende til at bekende Kulør, men det var to jævnyrdige Modstandere, der her stod for hinanden, lige rodfæstede i det fynske Almuelune.

Efterhaanden som C. N.'s Berømmelse voksede og han blev en »Autoritet«, var det vanskeligt for ham at holde sig Folk fra Livet. Han var en menneskevenlig, i alle Forhold gavmild Natur, der havde svært ved at vise Fok af. Her fik Maren saa til Opgave at være den strenge. Dog var ogsaa hun kun et svagt Menneske, og kunde man komme af Sted med en acceptabel Morsomhed opløstes hendes mutte Ansigtstræk hurtigt, som om tusind Foraarsbække piblede ned ad det, og hun slog Døren op paa vid Gab. – Man har sagt, at Portie'erne paa de store Hoteller er Verdens fineste Psychologer, og det skal nok passe. Maren mødte paa samme Maade paa sin udsatte Post mange Mennesker og

gjorde sig sine Tanker om dem, som hun kunde udtrykke meget træffende. F. Eks. kunde hun paa Spørgsmaalet om, hvem der i Øjeblikket var inde hos C. N., svare: Jeg ved det ikke rigtigt, men det er vist en af de smaa Profeter. – Eller en anden Gang, hvor hun skulde overbringe C. N. en Telefonbesked. Den kom fra en Bekendt af ham, som paa Grund af en svag Fordøjelse med derved forbundet nedsat Vitalitet, i visse Kredse blandt os kæphøje unge Mennesker gik under Navnet »Vinterfluen«. Han og C. N. havde aftalt at følges ad til en fælles Vens Begravelse, men nu bad han Maren meddele, at han var for bevæget til at gaa med, til hvilken Besked Maren for egen Regning tilføjede: Det var ellers Skæ, for han vilde aardentlig ha' pyntet paa den Begravels'. – Endelig endnu en Replik: Man havde hos C. N. haft Middagsbesøg af en norsk Komponistfamilie, hvoraf især Fruen havde udfoldet voldsomme Talegaver og raabt op saa skingert somom det rungede mellem Fjældene. – Da Gæsterne endelig trak sig tilbage, sank Værtsfolkene udmattede sammen og der indtraadte komplet Stilhed, hvorefter Maren, der gik sagte igennem Stuen, bemærkede: Aa, Gud ja, sikken Lindels' det maa gi' naar saadan en falder i Søvn!

Som sagt, jeg begyndte at læse hos C. N. Det var i Efteraaret 1915 og varede et Par Aar. Først satte han mig til at løse nogle Kontrapunktsopgaver efter Bellermann, som han selv havde læst efter paa Konservatoriet hos sin Lærer Rosenhoff. Da disse hurtigt befandtes at være tilfredsstillende gik han strax over til egentlig Komposition.

I sin hele Undervisning var han, selv for sin Tid, mærkelig konservativ. Den dengang moderne Riemann og hans Funktionsteori vilde han ikke vide af, han lærte ganske som han selv i sin Tid havde lært hos Rosenhoff; det svarede i Harmonilæren nogenledes til gammeldags Tegneundervisning efter Fortegninger – eller maaske endda snarere ved Optrækning af Streger.

Meningen var jo nok, at det skulde virke som en Art Gangkurv. – Et lignende Synspunkt lagde han ogsaa til Grund for den mere elementære Kompositionsundervisning: Saaledes fik jeg som første Opgave at kopiere en Strygekvarter af Mozart, d. v. s. saaledes at jeg dannede nye Themaer efter Mozart, men ellers fulgte Modulationsgangen, og især Formen nøjagtigt. Saa mærkeligt det maaske kan lyde, fik jeg dog Udbytte af dette ret mekaniske Arbejde. Det var imidlertid først, da jeg som næste Opgave fik at skrive en ny Strygekvarter – denne Gang frit ud af mit eget Hoved – at C. N.'s Evner som Lærer rigtigt gik op for mig. Han var en meget fintmærkende Kritiker, med en sjælden Evne til øjeblikkelig at slaa ned paa alle svage Punkter og klargøre hvori Svagheden bestod. – Det var især Formen, der interesserede ham, og det var alt det, der ikke kunde læses i Lærebøger, han her kunde fortælle en.

Det formede sig nærmest som gode Raad fra den ældre og langt mer erfarne til den yngre Kollega. – F. Eks. sagde han, hvor vi talte om Temaer i symfoniske Værker, at det ikke kunde nytte noget at plante selv den smukkeste af-

skaarne Rose paa Hovedtemaets Plads – den vilde hurtigt visne. Nej, det det gjaldt om, var at faa fat i en lille kraftig Kvist, som, saa tør og uanselig den i sig selv end kunde virke, dog havde Groevne i sig og kunde slaa Rod og udfolde sig til noget stort. – En anden Gang var han utilfreds med at jeg var for tilbageholdende i mine Modulationer. »Er man først begyndt at modulere«, sagde han »saa skal man blive ved Slag i Slag, saa det mærkes, at nu er det Alvor«. – En Ting, som han betroede mig som en stor Hemmelighed, var forøvrigt den, at der ikke hele Tiden maatte ske noget i et Kunstværk; derved kom nemlig det ene til at staa i Vejen for det andet. Nej, der maatte ind imellem være Hvileperioder, saa det væsentlige til sin Tid kunde træde saa meget desto stærkere frem – sikkert en dyb Sandhed, som jeg blot dengang aldrig havde tænkt over. C. N. var naturligvis dog først og fremmest den store Lærer i Kraft af den Virkning hans Kompositioner øvede paa Eleverne, men naar det er sagt, maa det tilføjes, at han selv var klar over, at en saadan Paavirkning let kunde blive farlig og føre til at den svagere Personlighed helt opsluges af den stærkere. – Han var derfor altid paa Vagt, naar han mærkede Elevernes altfor slaviske Overtagelse af hans egen Stil. – Dog maa det bemærkes, at han ikke selv var nogen særlig sikker »Carl Nielsen Kender«, og ikke var altfor fortrolig især med de af hans Værker, som allerede laa noget tilbage i Aarene. – Han var til Stadighed beskæftiget med at skabe Nyt, og gav sig ikke mange Stunder til at tænke tilbage eller reflektere over sine Ejendommeligheder. Han kunde, naar Talen faldt paa den Slags, kun halvvejs ironisk eller for Spøg, sige til mig: »Ja, Jeppesen, det vil jeg ikke diskutere med Dem, det ved De bedre end jeg«. – Men det er jo en kendt Sag, at store Komponister undertiden er blevet glædeligt overraskede over at faa at vide, at Ting, som de beundrende mente at maatte misunde andre, i Virkeligheden var skrevet af dem selv. Da jeg begyndte at læse med Carl Nielsen, altsaa i Efteraaret 1915, var han ved at nærme sig Afslutningen af den 4de Symfoni (»Det uudslukkelige«) og var kommet et Stykke ind i Finalen. Kort før Jul sagde han saa: »Nu gider jeg ikke længer, – Jeppesen, kan De ikke tage den med Dem (jeg skulde paa Ferie i Vestjylland) og saa fylde noget ud. Der er nogle Fordoblinger deri, som giver sig af sig selv«. – Ja, det lod jeg mig ikke sige to Gange, mest fordi jeg saaledes kunde faa Lejlighed til at fordybe mig i Partituret. Jeg fyldte altsaa ud paa de nævnte Steder og min ungdommelige Skrift staar endnu i Blyantspartituret, hvor den tager sig nok saa upersonligt ud ved Siden af hans karakterfulde Kragetær. – Jeg maa dog tilstaa, at jeg, meget naivt, prøvede paa at liste lidt, kun meget lidt ind af mit eget, men det blev hurtigt ombragt med et Viskelæder – i dyb Tavshed. Hvad han har tænkt sig derved, ved jeg ikke rigtigt; jeg tror dog, at dette Indfald var ment som en stor Venlighed mod mig, da han følte, hvor dybt optaget jeg var af Værket.

Hjemmet ved Frederiksholms Kanal var meget gæstfrit, og jeg blev tit bedt om at blive til Frokost eller Middag. – Det var altid meget jævnt for ikke at

sige spartansk Kost, men til Gengæld laa Samtalen ved Bordet i et højt Plan, det var, som man siger, saaledes at Muserne altid sad med til Bords. – Ogsaa Fru C. N. var en betydelig og meget impulsiv Personlighed, der nok imellem kunde give Diskussionen en frisk og uventet Drejning. Det var imidlertid ikke altid, at jeg var saa heldig at kunne kvittere for Gæstfriheden paa en sømmelig Maade. – Saaledes erindrer jeg engang, da der kom Øllegrød paa Bordet – erindrer og rødmer endnu saa mange Aar efter derved. Nu maa jeg tillade mig den dybt personlige Bemærkning, at det altid har været mig plat umuligt at faa denne barbariske Spise ned. Dog, jeg syntes jeg maatte dele Lod med de andre; men Evnen var svagere end Viljen, og jeg *kunde* altsaa ikke og Grøden gik reverenter talt ned i Tallerkenen igen. Hvad man har tænkt om mig ved jeg ikke, men man tog det pænt, nærmest som noget, der hændte hver Dag.

C. N. krydrede ofte Maaltidet med Træk fra, hvad han nyligt havde oplevet eller huskede fra tidligere Tider. – Enhver der, f. Eks. har læst hans »fynske Barndom« er klar over, hvilken enestaaende Fortæller han var. Han havde, som vistnok ingen anden Komponist Ordene lige saa vel som Tonerne i sin Magt. – Lad mig gengive lidt af, hvad han saaledes fortalte, for at det dog ikke ganske skal gaa i Glemmebogen: Det handlede ofte om sære Personer, som han vidste at karakterisere saa levende og morsomt, som man iøvrigt kunde vente af »Maskarades« Komponist. – Der var f. Eks. en gammel Fløjtenist i Kapellet, Jørgen Petersen, der allerede 13 Aar gammel i og for sig var dygtig nok til at blive kgl. Kapelmusikus; man syntes dog, at han skulde konfirmeres først og ventede derfor to Aar endnu med Ansættelsen. – Saa virkede han i over 50 Aar i Kapellet og fik efterhaanden den Opfattelse, at dette var hans personlige Ejendoms. – Da C. N. blev ansat, behandlede han ham paa det groveste, skubbede til ham, naar de mødtes og knurrede: Af Vejen, Dreng! – Imidlertid viste C. N. sig efterhaanden som en opgaaende Stjerne, og Jørgen Petersen fandt Tiden inde til at gøre Tilmærmelser. En Dag satte han sig derfor hen ved Siden af ham og indledte sin Manøvre saaledes: Jeg hører, De har haft Tandpine – videre tillod hans Værdighed ham alligevel ikke at strække sig. – En anden Historie var om Tivolis navnkundige Kapelmester, Balduin Dahl, med hans folkekære, flotte »Es ist erreicht«-Schnurbart, som om Morgenens, før han havde faaet den vixet op, hængte ned af ham som Sørgeflor, i hvilken reducerede Tilstand han da var mere fremkommelig. – Dette til Held for C. N., som antraf ham netop i denne Situation, da han skulde forelægge ham sin Opus 1, (den lille Suite for Strygere) til forhaabet Uopførelse. – Balduin Dahl bladede da medgørligt i Manuskriptet: Sextakkord, Skvatsextakkord – (for Kvartseksstrakkord – hans musikalske Dannelse var just ikke grundfæstet!) – naar man kan dem, kan man komponere, og (idet han med opblussende myndig pondus smækkede Partituret i): Stykket er antaget. –

C. N. kunde utallige Anekdoter af den Slags, som det desværre vilde føre

for vidt her at gengive. – Hans Evne og Lyst til at fortælle kunde dog undertiden løbe af med ham. Saaledes ved et Foredrag, jeg tilfældigt i en Avis opdagede han skulde holde samme Aften, og hvis Emne jeg ikke nøje husker, hvilket ikke kan undre, naar man hører om Aftenens nærmere Forløb. Foredraget var anlagt for et lægt Publikum, og jeg lagde ogsaa Mærke til et Glimt af Overraskelse (jeg tør ikke sige glædelig) i C. N.'s Øjne, da han opdagede min faglige Tilstedeværelse. – Han begyndte godt nok, men saa kom han strax til at fortælle en Anekdote, der var altfor morsom igen og vakte en saadan Jubel, at han simpelthen ikke kunde staa for Publikums Krav til mer af samme Slags. Den ene Historie trak derfor den anden med sig, og det egentlige Emne gik sluttelig til Bunds i Latterbølgerne. – Bagefter sagde C. N. til mig: Ja, det blev jo et helt andet Foredrag end det, jeg havde tænkt mig«, og jeg fik ogsaa Forklaringen paa hvorfor. Jo, der havde paa første Række siddet en stor tung Mand – rimeligvis en Arbejder – foroverbøjet, med Hovedet mellem nogle frygtindgydende Hænder, og et truende, nærmest fjendtligt Blik. C. N. tænkte strax: Ham maa jeg vinde, ellers er Slaget tabt – og henvendte sig derfor direkte til ham, nøje iagttagende hans Reaktioner. Resultatet blev da ogsaa, at C. N. snart havde hele Forsamlingen i sin hule Haand. –

Man skal nu ikke af alt dette tro, at han udelukkende bevægede sig i den humoristiske Sfære, tværtimod, – naar Talen kunde falde paa alvorligere Ting kunde man forbavsende hurtigt være ude paa endog meget dybe Vande. Det havde sig her som med hans Kompositioner: Geniets Alsidighed gjorde sig overalt gældende, han har ikke blot ladet sit overdaadige Lune spille i »Maskerade«, men tillige evnet at tegne Skikkelser af gammeltestamentlig Højhed og Tragedie i »Saul og David«. – Han har ikke blot skrevet Salmemelodier og Kormotetter, men ogsaa folkelig lystig Musik som i Korværket »Fynsk Foraar«, har efterladt sine 6 højst originale og indbyrdes forskelligartede Symfonier, Koncerter for Violin, Clarinet og Fløjte etc. etc. – kort sagt, han har vist en Alsidighed, som man næsten skal tilbage til Mozart for at finde Magen til.

Ikke mindst hans Evne som folkelig Komponist har sikret ham et varigt Navn i dansk Musikhistorie. Udsprunget af Folket – han var den første store danske Komponist, der kom ude fra Bondelandet – bevarede han en mærkelig Evne til at træffe og fastholde dets Tone. Det var især efter at Vennen, Thomas Laub, havde faaet ham inddraget i et Samarbejde, hvis skønne Frugt var de to Samlinger »En Snes danske Viser« 1915 og 1917 – at han kom nærmere ind i dette, for vor Musikopdragelse saa betydningsfulde folkelige Arbejde. – Før den Tid havde han ganske vist allerede skrevet Melodier, som hastigt blev Folkeejere (f. Eks. til Drachmann's Fædrelandssang »Du danske Mand«). Men det var dog især i de senere Aar – (det var, som jeg allerede har nævnt det, ligesom han ved sit Livs Afslutning bøjede sig mod dets Udspring), der opstod en Vrimmel af folkelige Melodier, alle jævne og kærnefulde, der hurtigt spredtes udover Lan-

det og blev yndede og sungne som faa. – Evnen til at beherske baade den kunstfærdigste og den enkleste musikalske Form er vel nok et af de mest slaaende Udtryk for hans Storhed.

Nu, da Navnet Thomas Laub er nævnt, er ogsaa Stedet kommet til nærmere at omtale ham i hans betydningsfulde Forhold til C. N. – De var vel Venner, men dog med en dyb medfødt Forskel mellem sig: paa den ene Side Husmandsdrengen, med den nødtørftige Landsbyskole Oplæring, paa den anden Sønnen fra Præstegaarden med Generationer af fornem akademisk Kultur bag sig. – Ikke paa nogen Maaade, at Laub følte sig socialt hævet over C. N., dertil havde han for sikker en Dømmekraft. Han var vel Aandsaristokrat, men det var C. N. ikke mindre paa sin Maaade. Alligevel var Forskellen stor, og hvad der tiltrak Laub hos C. N. var først og fremmest dennes personlige Charme (heller ikke Laub var Fynbo for ingen Ting) – men hans Musik stod han – naar undtages dens enklere Former – ret fremmed overfor. C. N.'s stærke og dybt originale kunstneriske Vitalitet har vistnok uvilkaarligt imponeret Laub, – men paa den anden Side har han ogsaa paa adskillige Punkter følt den som noget ham personligt uvedkommende eller direkte modgaaende. Han var paa sin Vis – som betydelige Mennesker mest maa være det – stærkt ensidig i sin Smag; videre end til Schubert og knapt nok saa langt, gik hans Sympatier i Retning af nyere Musik ikke. Karakteristisk er hvad han fortalte om sit Indtryk af en Komposition af C. N. han for Skade kom til at høre i sine yngre Dage: det var somom han saa Fanden paa en lysfyldt, men skarpt blæsende Foraarsdag, gaa i sin Have og trække Radiser op. – I det hele taget havde Laub svært ved at holde Fanden ude fra C. N.'s Musik, omend han vel næppe har taget den Onde i altfor bogstavelig Forstand.

Var Laub saaledes mere end forbeholden overfor nyere Tonekunst, saa gik til Gengæld hans Sympatier dybt tilbage i Fortiden. Han har f. Eks. nok været den første danske Musiker siden Aarhundreder, for hvem den gregorianske Sang ikke blot var en tom, omend respektindgydende Glose, og C. N. beundrede ærligt Vennens overlegne historiske Viden og lærte gerne her af ham. – Det var vel især paa det litterære Omraade, – ved Fremskaffelse af de klassiske Tekster – at Laub greb bestemmende ind i Samarbejdet med Viserne; C. N. havde mindre Sans for Skønlitteratur og de Dele. Saaledes husker jeg mine forgæves Anstrengelser for at interessere ham for Pontoppidans »Lykkeper«. »Den Slags«, mente han, »behøver man ikke at læse sig til, det møder man stærkere og rigere i selve Livet«.

Alligevel var han en stor Læser; alt det kærnefulde, tanketunge tiltrak ham. – Helst læste han Oldtidsklassikere i Oversættelser (især Platons Dialoger) og Holbergs Epistler vendte han atter og atter tilbage til. – Tungt, og Fod for Fod og langsomt maatte han kæmpe for alt, hvad han tilegnede sig. Men hans Sind dannedes ved en lykkelig Blanding af Intuition og høj, stærk Intelligens, hvortil kom en urokkelig Viljekraft.

Egentlig Lyrik var han vel ikke direkte interesseret i, – jeg ved ikke af, at han i den Tid, jeg kendte ham, har beskæftiget sig med Digtsamlinger, undtagen naar han da netop havde Brug for nogle Texter til Sange. – Alligevel er det forbavsende saa sikkert han har forstaaet de enkelte Digteres særegne Tone og at afstemme sin egen personlige Stil efter deres – hvor forskellige og hver for sig rammende er ikke hans Fortoning af I. P. Jacobsen, Holstein og Aakjær (for at nævne nogle af de vigtigste)!

Jeg havde det store Held at være Elev ogsaa af Laub paa den Tid deres Samarbejde stod paa, og havde derfor en sjælden Mulighed for at følge dets Udvikling. Udover det litterære var det særligt Klaverledsagelserne som Laub tog sig af. Han var paa dette Felt sirligere, mere »Finmekaniker« end C. N., og denne rettede sig paa mange Punkter, ja undertiden blindt efter hans Kritik eller Forslag. Dog var der ogsaa her Grænser, saaledes erindrer jeg at Laub komplet havde ændret Modulationsgangen i en Sang fra Oehlenschlägers »Aladdin«, som C. N. paa et noget senere Tidspunkt havde sendt ham. Men her blev der sagt Stop, her hvor det drejede sig om personlige Stilejendommeligheder, som Laub aabenbart ikke havde Øre for, men som var naturlige for C. N.

Til syvende og sidst var den dybe Forskel mellem dem, den mellem en vældig skabende Kraft og en paa mange Punkter ligefrem genial, stilkritisk Begavelse. Dog var ogsaa Laub Komponist, og som saadan adskillig betydeligere end han selv vilde gøre sig til, naar han f. Eks. paa dette Omraade vilde sammenligne sig med Konen i H. C. Andersens Æventyr, der ganske vist kunde Trolddom, men blot en Gang imellem troldede lidt for sin egen Fornøjelse. Den, der f. Eks. har evnet at skrive Melodien til Blicher's »Det er hvidt herude«, har alt andet end Beskedenhed behov.

Mer end Sangene og de andre kortere Kompositioner af C. N. kom dog de rige vidtfavnende Orkesterværker, især Symfonierne til at betyde for mig. Jeg havde usædvanlige Muligheder for at følge de tre sidste af dem fra Urpartitur og gennem Orkesterprøverne til Uropførelsen, og saaledes at blive Vidne til hvorledes aandelige Størværker blev til. Helt kunde jeg imidlertid ikke altid forlige C. N.'s Tanker herom med Realiteterne. Naar han saaledes hævdede, at man aldrig skulde vente paa Inspirationen (»Den kommer under Arbejdet, altsaa blot kaste sig ud i dette, saa *ordner* alt sig efterhaanden«), havde jeg svært ved at se, at dette altid holdt Stik hvad angaar hans egen Arbejdsmaade. I hvert Fald kunde det hælde, at han kørte fast og i længere Tid ikke kunde komme videre. Her var det altsaa ikke gjort med Flid og Energi alene, men en skønne Dag blæste Vinden uformodet fra en anden Side og nu gik alt igen strygende og af sig selv. Det var dog næsten altid saadan, at han med de Værker, for hvilke der var sat uflyttelige Data vedrørende Uropførelser – det gjaldt f. Eks. de tre sidste Symfonier – først blev færdig i aller sidste Øjeblik efter i nogle hektiske og opslidende Uger at have arbejdet under Højtryk. I denne sidste nervepirrende Spurt gik han da som Regel under Jor-

den for at kunne arbejde uforstyrret. Han gemte sig da enten hos Venner paa Damgaard ved Lillebælt, hvor han altid var sikker paa at kunne finde Ly og Ensomhed, eller i et Værelse paa Musikkonservatoriet, i hvis natlige Forladthed ingen kunde falde paa at opsøge ham.

A propos »Damgaard« har jeg tilbragt et Par halcyoniske Dage der i hans Selskab. Hovedoplevelsen var dog langt fra Stedets idylliske Beliggenhed ved Lillebælt, saa skønt det end kunde være, men den Lejlighed jeg der fik til at spille de fleste af Mozarts Violinsonater sammen med ham. Han var vel dengang kommet noget ud af Øvelsen som Violinist, men man mærkede gennem alt den store Musiker, især gennem Fraseringer og den fine, nænsomme Akcentuering. Men Mozart var da ogsaa hans Mester frem for alle, og hans Værker forstod han sig paa, som ingen anden jeg har kendt. Saaledes mener jeg aldrig at have hørt »Don Juan« saa storslaaet i betagende Forening af Skønhed og Dæmoni som under hans Taktstok, og jeg har dog hørt den under de største Dirigenter i Udlandet.

Hvorledes hans Syslen med de store Værker i Kimen begyndte, har jeg aldrig hørt ham tale om, men en skønne Dag kunde han sige: »Hvad tror De om det jeg har skrevet her«, nogle faa Takter eller Sider, som sædvanlig med Blyant og i fuldstændigt Partitur – egentlige Skitser, kendte han i hvert Fald i sine senere Aar ikke til. Der kunde saa følge en længere Forklaring paa hvad der nu skulde komme og hvad Meningen var med det hele. Men ofte gik det ganske anderledes end han her havde regnet med det: Stoffets Muligheder viste sig under Udarbejdelsen at bære helt andre Steder hen end han til Begyndelsen havde forudset. Dette gælder især med den sjette (og sidste) Symfoni. Efter at han i den umiddelbart forudgaaende havde vovet sig dristigere ud end det var helt let for de dengang til hans Raadighed staaende Orkestre (i hvert Fald med nogenlunde normal Prøvetid) at følge ham, satte han sig for at skrive en ganske enkel, ukompliceret Symfoni, som ikke stillede større tekniske Fordringer end som saa. Dette mislykkedes dog for ham, thi ganske vist begynder dette Værk (»Simfonia semplice«, som han trods alt kaldte det) blidt i en næsten barnlig uskyldig Tone, men glider dog snart derhen, hvor der er afgrundsdybt til Bunden, og ender i vild Oprevenhed og besk Galgenhumor. Han kom saaledes mod sin Hensigt til at skrive sit maaske vanskeligst spillelige og tilgængelige Arbejde, netop der, hvor han havde foresat sig det stik modsatte. Følgen var bl. a. den triste, at han aldrig opnaaede at høre dette Værk udført som han havde tænkt sig det. – Men det gjaldt dog iøvrigt flere af hans Kompositioner, især Korværkerne – man maa jo ikke glemme at han selv kun havde Amatørkor til sin Raadighed ved f. Eks. sin Opførelse af »Hymnus Amoris«. Han led en Del herunder, og kunde efter en saadan middelmaadig Opførelse sige, at han følte sig som en elendig Stympet af en Komponist. – Godt var det dog, at hverken dette eller manglende Forstaaelse fra Offentlighedens Side berøvede ham Lysten til at gaa videre ad den snævre, stejle Vej, og uanfægtet

skrive, som han selv syntes det maatte være, i Tillid til at Tiden vilde give ham Ret. – Det gjorde den vel, men den var sen i Vendingen. Dog, da han fyldte de 60 kan det vel siges, at han i rigt Maal havde naaet den Berømmelse, han havde drømt om i sin fynske Barndom. Han fejredes da bl. a. ved en vidunderlig Fest i Tivoli, som selv de trevne danske Vejrguder smilede til – en eventyrlig Sommernat med Fakkeltog og alt hvad der betød noget i dansk Musik samlet omkring ham som det glade, men beskedne Midtpunkt. Han glemte ikke hvad han havde at takke for, ligefra sin fattige Barndom.

Men det var da ogsaa Klimaks; fra nu af bar det ret brat ned mod Afslutningen.

Han havde dog allerede da i nogle Aar været mærket af Symptomerne paa en Hjertesygdom, hvis fulde Alvor jeg maa tilstaa at jeg ikke var klar over før maaske til allersidst. Prøvede man at berøre dette Forhold, var han uvillig til at komme ind paa det og slog det hen som noget uden større Betydning. Først senere har jeg forstaaet, at han allerede da var fuldt klar over sin tragiske Situation: hvorledes skulde han – en Kunstner – kunne følge Lægernes Paabud om at undgaa enhver Sindsbevægelse? En saadan Skaansel kunde han umulig tillade sig, og han arbejdede disse sidste Aar uhæmmet videre med Døden fast i Øje, og skabte nogle af sine vældigste og dybeste Arbejder. Det sidste store af dem, Orgelstykket »Commotio«, hans Svanesang, blev ogsaa det sidste jeg hørte i Samvær med ham. Det var i Roskilde Domkirke en kold Aften mod Slutningen af September 1931, altsaa ganske kort før hans Død. Emilius Bangert, som skulde uropføre det ved en Musikfest i Lübeck nogle Dage ind i Oktober, holdt en Slags Generalprøve paa det, og C. N. havde inviteret forskellige af sine Musikvenner til at overvære den. Vi var alle dybt betagne af Værket og insisterede paa at faa det spillet endnu engang. Først senere, da vi blev klar over hvor træt og bleg C. N. var efter den timelange Musik i det store iskolde Rum, angrede vi vor Tankeløshed. For mit Vedkommende var det egentlig første Gang, det gik op for mig, hvilken alvorlig Vending det nu havde taget med hans Sygdom.

Faa Dage efter overværede han i det kgl. Theater Tango's Nyindstudering af »Maskarade«, og jeg saa ham forlade Theatret midt under Forestillingen. Den næste Dag, Lørdag den 27. September, talte jeg med ham for sidste Gang. Det var i Hjemmet i Frederiksholms Kanal. Skønt det var langt op paa Formiddagen laa han i Sengen, men søgte at dække over den egentlige Grund. Han var kommet sent i Seng, fortalte han, og havde derfor sovet længe. Imidlertid fik han pludseligt et Hjerteanfald, men han vilde ikke høre om at tilkalde andre, og det lykkedes ham da ogsaa ved sin beroligende Medicin at faa den vilde Puls pacificeret. Han virkede imidlertid selv under disse Forhold saa aandeligt friskt og levende, at jeg gik nogenlunde roligt fra ham. Det forekom mig, nok noget naivt, utænkeligt at en saadan Kraft kunde staa for en snarlig Tilintetgørelse. Den kom jo dog ikke desto mindre inden Ugedagen derefter.

Ved hans Begravelse i Domkirken d. 9. oktober var det store Rum fyldt til Sprængning, og Højtiden formede sig nærmest som en Slags Mindekoncert med et noget abstrakt kirkeligt Præg. Dybere Indtryk paa mig gjorde selve Jordfæstelsen ved den stille Sø paa Vestre Kirkegaard. Fru Carl Nielsen sagde her bl. a. de mindeværdige Ord: »Carl var som Vandet, der altid viger, men dog er det stærkeste af alle Elementer«. Det var jo saaledes med C. N., at han gerne vilde slaa Følge med sine Medmennesker og føje sig efter dem. Men skulde det være, kunde han slaa bak og staa saa fast som nogen. Jeg tror, at der hermed blev sagt noget meget væsentligt om hans Karakter som Menneske og skabende Kunstner.

Det var en trist, diset og halvmørk Efteraarsdag. Efter at Jorden var kastet paa Kisten lød der overraskende og skurrende ovre fra Højderne ved Valby en grel, banal Lirekassemelodi. Man kom her uvilkaarligt til at tænke paa Galgenhumoren i den sidste Symfoni: »Ach, du lieber Augustin, alles ist weg weg weg«. Maaske var det blot en Lirekassemand, som uvidende om eller uanfægtet af den store Begivenhed, der fandt Sted saa nær ved, var ude i sin lovlige Næring. Eller muligvis ogsaa en beskeden Mand af Faget, der vilde bringe sin berømte Kollega en sidste Hilsen og Hyldest.

Det sidste er nok det mindst sandsynlige, men jeg tror dog, at C. N. hvis han selv kunde have oplevet det, som den højsindede Sjæl han i alle Livets Forhold var, vilde havde hældet til den sidste Opfattelse og sendt Manden en varm Tanke til Tak.

For at slutte af: Der gik i min tidlige Ungdom en dyb Sandhed, et stort Lys op for mig. Lykkeligt nu efter saa mange Aar at se det straale med uforandret, ja tiltagende Glans.